

KATTA YOSHDAGI (15-18 YOSH) NUTQIDA NUQSONI BOR O'QUVCHILARNING KASB TANLASHDAGI MUAMMOLARI VA TAVSIYALAR

Azizabonu Usmonova Obidjon qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Special Pedagogy fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada 15-18 yoshdagi nutqida nuqsoni bor o'quvchilarning kasb tanlashdagi muammolari va ularni hal etish bo'yicha tavsiyalar tahlil qilinadi. Nutq buzilishlari bo'lgan o'quvchilar kasb tanlashda o'ziga xos qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa ularning ijtimoiy moslashuvi va mustaqil hayotga chiqishini cheklaydi. Maqolada kasb tanlash jarayonida yuzaga keladigan asosiy to'siqlar, pedagogik va psixologik yondashuvlar, rehabilitatsiya hamda malaka oshirishga oid tavsiyalar keltiriladi. Shuningdek, nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning qobiliyatlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan kasb tayyorlash tizimini yaratish zarurligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: Kasb tanlash, nutq nuqsoni, o'quvchilar, ijtimoiy moslashuv, rehabilitatsiya, pedagogik tavsiyalar, malaka oshirish, kasbiy yo'naltirish.

Аннотация

В данной статье анализируются проблемы выбора профессии у учащихся в возрасте 15-18 лет с нарушениями речи и предлагаются рекомендации по их преодолению. Учащиеся с речевыми нарушениями сталкиваются с особыми трудностями при выборе профессии, что ограничивает их социальную адаптацию и самостоятельную жизнь. В статье выделяются основные барьеры в процессе выбора профессии, педагогические и психологические подходы, стратегии реабилитации и рекомендации по повышению квалификации. Подчеркивается необходимость создания системы профессионального обучения, адаптированной к способностям и потребностям учащихся с нарушениями речи.

Ключевые слова: Выбор профессии, речевые нарушения, учащиеся, социальная адаптация, реабилитация, педагогические рекомендации, профессиональное развитие, профессиональное ориентирование.

Abstract

This article analyzes the problems faced by students aged 15-18 with speech impairments in career choice and provides recommendations for overcoming these challenges. Students with speech disorders encounter unique difficulties in selecting a profession, which limits their social adaptation and independent living. The article highlights the main barriers in the career choice process, pedagogical and

psychological approaches, rehabilitation strategies, and professional development recommendations. It emphasizes the necessity of developing a vocational training system tailored to the abilities and needs of students with speech impairments.

Keywords: Career choice, speech impairment, students, social adaptation, rehabilitation, pedagogical recommendations, professional development, vocational guidance.

Kirish

Nutq buzilishlari bolalar va o'smirlar orasida keng tarqalgan rivojlanish muammolaridan biri bo'lib, ularning ijtimoiy hayotga integratsiyasi va shaxs sifatida rivojlanishida muhim to'siq hisoblanadi. Ayniqsa, 15-18 yoshdagi o'quvchilar uchun kasb tanlash — hayotdagi asosiy va muhim qarorlardan biri bo'lib, bu jarayon ularning kelajakdagi hayoti va ijtimoiy mavqeini belgilaydi.

Nutqida nuqsoni bor o'quvchilar uchun kasb tanlash jarayoni ko'plab qiyinchiliklarni yuzaga keltiradi. Bu qiyinchiliklar nafaqat nutqdagi buzilishlar bilan bog'liq bo'lsa, balki ularning o'ziga bo'lgan ishonchi, ijtimoiy muhitda o'zini tutishi, malaka olish imkoniyatlari va ish bozorida talablar bilan ham bog'liqdir (Azimov, 2019). Nutq buzilishlari bo'lgan yoshlarning kommunikativ qobiliyatlaridagi cheklovlar kasb tanlashda yuzaga keladigan muammolarni yanada kuchaytiradi.

Bundan tashqari, zamonaviy ta'lim tizimida kasbiy yo'naltirishning yetarlicha samarali bo'lmashligi, reabilitatsiya va psixologik qo'llab-quvvatlash tizimlarining kamligi kabi omillar ham ularning kasb tanlashdagi muvaffaqiyatini pasaytiradi (Islomova, 2021). Shu sababli, nutqida nuqsoni bor o'quvchilar uchun maxsus yondashuvlar va tavsiyalar ishlab chiqish, ularni o'z qobiliyatlari va imkoniyatlariga mos keladigan kasblarga yo'naltirish zarur.

Ushbu maqolada katta yoshdagi nutq nuqsoni bor o'quvchilarning kasb tanlashdagi muammolari tahlil qilinadi, shu bilan birga pedagogik, psixologik va reabilitatsiya asosidagi tavsiyalar keltiriladi. Shuningdek, xalqaro va mahalliy tajribalar misolida samarali amaliyotlar ko'rib chiqiladi.

Nazariy asoslar va muammo tahlili

Kasb tanlash — shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari, shaxsiy xususiyatlari va atrof-muhit sharoitlarini hisobga olgan holda kelajakdagi kasb faoliyatini belgilash jarayoni hisoblanadi (Super, 1990). Nutq nuqsonlari esa, ayniqsa nutq buzilishi va til rivojlanishidagi qiyinchiliklar, yoshlarning kommunikativ imkoniyatlarini cheklaydi va ular uchun kasb tanlash jarayonini murakkablashtiradi (Boon, 2018).

Nutq nuqsoni bo'lgan o'quvchilarning kasb tanlashdagi asosiy muammolari quyidagilardan iborat:

1. **Kommunikatsiya qobiliyatining cheklanganligi** — nutq buzilishlari bo'lgan o'quvchilar ish jarayonida hamda mijozlar yoki hamkasblar

bilan aloqa qilishda qiyinchiliklarga duch kelishadi, bu esa ayrim kasblarga mos kelmaslikka olib keladi (Peterson va boshq., 2015).

2. **O'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi** — nutq nuqsoni ijtimoiy muhitda o'zini noqulay his qilishga, o'z imkoniyatlarini past baholashga sabab bo'lishi mumkin (Kuznetsova, 2017).

3. **Ta'lim va malaka olish imkoniyatlarining cheklanishi** — nutq buzilishlari ba'zan o'quv jarayoniga ta'sir qiladi va natijada malaka oshirish imkoniyatlari kamayadi (Axunova, 2019).

4. **Jamiyatdagi stereotiplar va kamqonliklar** — nutq nuqsoni bor shaxslar ko'pincha jamiyat tomonidan noto'g'ri baholanishi va cheklangan imkoniyatlarga duchor bo'lishadi (Mamedova, 2020).

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun kasbiy yo'naltirishda individual yondashuv, multidisiplinar guruh ishini tashkil etish va reabilitatsiya imkoniyatlarini kengaytirish muhim hisoblanadi (Smirnova, 2018).

Kasb tanlashda nutq nuqsoni bor o'quvchilarga ko'rsatiladigan asosiy pedagogik va psixologik yordam turlari:

- **Individual konsultatsiyalar** — o'quvchining qiziqishlari, qobiliyatlari va sog'lig'ini hisobga olgan holda kasb yo'nalishini aniqlash.
- **Psixologik treninglar va o'z-o'zini baholash mashg'ulotlari** — o'ziga bo'lgan ishonchni oshirish, stress va ijtimoiy qo'rquvni kamaytirishga yo'naltirilgan.
- **Kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish** — nutq terapiyasi, ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish, rolli o'yinlar.
- **Kasbiy malaka oshirish kurslari** — nutq nuqsoni bor o'quvchilarga moslashtirilgan kasbiy o'quv dasturlari orqali.
- **Ijtimoiy qo'llab-quvvatlash** — oila, maktab, jamiyat va mehnat bozoridagi sharoitlarni yaxshilashga qaratilgan faoliyat.

Metodologiya

Ushbu tadqiqot 15-18 yoshdagi nutq nuqsoni bor o'quvchilarning kasb tanlashdagi muammolari va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda sifat va miqdoriy usullar birgalikda qo'llanildi.

Tadqiqot ishtirokchilari sifatida Toshkent shahridagi maxsus maktab-internatlarning 15-18 yoshdagi 50 nafar nutq buzilishlari bor o'quvchilari va 15 nafar pedagoglar, logopedlar va psixologlar tanlandi.

Ma'lumot yig'ish vositalari:

- O'zaro suhbatlar va intervyular orqali o'quvchilar va mutaxassislarning fikrlari o'rganildi.
- So'rovnomalar yordamida o'quvchilarning kasb tanlashdagi qiyinchiliklari va talablarini aniqlash.

- Kuzatuvlar orqali nutq nuqsoni bor o'quvchilarning maktab va amaliyotdagi faoliyati o'rganildi.

Ma'lumotlarni tahlil qilish sifatida sifatli va statistik usullar qo'llanilib, muammolar va ularga nisbatan tavsiyalar ishlab chiqildi.

Amaliy tavsiyalar

1. **Individual kasbiy yo'naltirish dasturlarini ishlab chiqish:** Nutq nuqsoni bor o'quvchilar uchun ularning qobiliyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga moslashtirilgan kasbiy yo'naltirish dasturlari yaratilishi lozim. Bunda pedagog, psixolog va logopedlarning faol ishtiroki zarur.

2. **Nutq terapiyasi va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish:** Kasb tanlashdan oldin o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini yaxshilash uchun muntazam nutq terapiyasi va kommunikativ treninglar o'tkazilishi muhimdir. Bu ularning ijtimoiy moslashuvini va o'z-o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

3. **Malaka oshirish va amaliyot imkoniyatlarini kengaytirish:** Nutq nuqsoni bor o'quvchilarga mos kasb tayyorlash kurslari va amaliyotlar tashkil etilishi kerak. Amaliyot jarayonida ish joyida qo'llab-quvvatlash tizimini yo'lga qo'yish zarur.

4. **Psixologik qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish:** O'quvchilarning psixologik holatini qo'llab-quvvatlash, stressni kamaytirish va motivatsiyani oshirishga qaratilgan individual va guruh mashg'ulotlari tashkil etilishi kerak.

5. **Jamiyat va oilani jalb etish:** Oila va jamiyatning nutq nuqsoni bor o'quvchilarning kasb tanlash jarayonidagi roli katta. Oilaviy maslahatlar va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlari ishlab chiqilishi zarur.

6. **Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish:** Kompyuter dasturlari, interaktiv treninglar va ko'makchi qurilmalar orqali nutqni rivojlantirish va kasbiy tayyorgarlikni qo'llab-quvvatlash mumkin.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, nutq nuqsoni bor 15-18 yoshdagi o'quvchilarning kasb tanlashda bir nechta asosiy to'siqlarga duch kelishi aniqlandi. Ulardan eng ko'p uchraydiganlari — kommunikatsiya qobiliyatining pastligi (78%), o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi (65%), ta'lim va malaka olishdagi qiyinchiliklar (60%) hamda jamiyatdagi stereotiplar (55%) bo'ldi.

Shuningdek, intervyu va kuzatuvlar natijasida nutq terapiyasi va psixologik qo'llab-quvvatlash o'quvchilarning o'zini ifoda etish qobiliyatini sezilarli darajada yaxshilashini ko'rsatdi. Individual kasbiy yo'naltirish dasturlari esa o'quvchilarning qiziqishlariga mos kasblarni tanlashda yordam berdi.

Mutaxassislar tomonidan ishlab chiqilgan integratsiyalashgan yondashuv o'quvchilarning ijtimoiy faolligi va mehnat bozoriga moslashuvini oshirishda samarali ekanligi aniqlandi.

Muammo muhokamasi

Nutq nuqsoni bor yoshlar kasb tanlashda duch keladigan qiyinchiliklar ko'plab omillar bilan bog'liq bo'lib, ularni bartaraf etish uchun keng ko'lamli va tizimli yondashuv talab etiladi. Tadqiqotdan ko'rinib turibdiki, faqat nutq terapiyasiga e'tibor qaratish yetarli emas, balki psixologik, pedagogik va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni ham birgalikda amalga oshirish muhimdir (Anderson va boshq., 2019).

Bundan tashqari, jamiyatdagi nutq nuqsoni bor shaxslar haqidagi noto'g'ri stereotiplar va ularni ijtimoiy hayotdan chetlab qo'yish holatlari ham muammoni murakkablashtiradi. Shu sababli, oila, ta'lim muassasalari va ish beruvchilar bilan hamkorlikda ijtimoiy ongni oshirishga qaratilgan tadbirlar o'tkazish zarur (Kharitonov, 2021).

Zamonaviy texnologiyalar va onlayn resurslardan foydalanish, shuningdek, maxsus moslashtirilgan ta'lim dasturlarini yaratish nutq nuqsoni bor yoshlarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, O'zbekiston sharoitida bu yo'nalishda malakali mutaxassislar soni kamligi va moddiy-texnik bazaning zaifligi muhim to'siq hisoblanadi.

Xulosa

Nutq nuqsoni bor o'quvchilarning kasb tanlashdagi muammolari ko'p qirrali bo'lib, ularni hal qilishda individual yondashuv, multidisiplinar jamoa ishi va zamonaviy texnologiyalarning ahamiyati katta. Tadqiqot natijalari nutq terapiyasi, psixologik qo'llab-quvvatlash va malaka oshirish kurslarini birgalikda tashkil etish orqali bu yoshlarning kasbiy rivojlanishini samarali qo'llab-quvvatlash mumkinligini ko'rsatdi.

O'zbekistonda nutq nuqsoni bor yoshlar uchun kasb tayyorlash va ijtimoiy integratsiyani yaxshilash maqsadida kompleks rehabilitatsiya tizimini rivojlantirish, mutaxassislar tayyorlash va jamiyatdagi stereotiplarni kamaytirishga qaratilgan dasturlarni yo'lga qo'yish zarur.

Kelajakda mazkur sohada kengroq ko'lamli ilmiy tadqiqotlar olib borilishi va innovatsion yondashuvlarning samaradorligi yanada chuqurroq o'rganilishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, P., & Smith, J. (2019). *Career Guidance for Students with Speech Disorders*. Journal of Special Education, 45(3), 215-230.
2. Boon, K. (2018). *Communication Challenges in Vocational Choice among Adolescents with Speech Impairments*. International Journal of Rehabilitation Research, 41(2), 112-119.
3. Kharitonov, V. (2021). *Social Integration and Stereotypes Regarding People with Speech Disabilities*. Russian Journal of Social Psychology, 38(1), 67-78.

4. Kuznetsova, M. (2017). *Self-Confidence and Social Adaptation in Youth with Speech Disorders*. Psychology and Education, 54(4), 298-306.
5. Mamedova, L. (2020). *Challenges of Inclusive Education in Post-Soviet Countries: Focus on Speech-Impaired Students*. Eurasian Educational Review, 7(2), 45-59.
6. Peterson, R., & Taylor, S. (2015). *Communication Barriers in the Workplace for Individuals with Speech Disabilities*. Journal of Vocational Rehabilitation, 42(1), 50-60.
7. Smirnova, E. (2018). *Multidisciplinary Approaches in Rehabilitation of Students with Speech Disorders*. Defectology and Rehabilitation, 12(3), 103-118.
8. Super, D. E. (1990). *A Life-Span, Life-Space Approach to Career Development*. Journal of Vocational Behavior, 16(3), 282-298.
9. Axunova, G. (2019). *Educational Challenges for Students with Speech Impairments*. Uzbek Journal of Special Education, 6(1), 14-25.